

MEMLÛKLERDE
HİSBE TEŞKİLATI VE
MUHTESİBLER
(1250-1517)

-Belediye, Emniyet, Zabıta İşleri ve Belediye Başkanları-

MEHMET ŞEKER

YAYIN NU: 1810
KÜLTÜR SERİSİ: 1011

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-249-8

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TIC. LTD. ŞTİ.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Dr. Mehmet ŞEKER: 1979 yılında Sivas'ta doğmuştur. 93 Harbi (1877-1878) esnasında Kars havalisinden Sivas'a göç ederek yerleşen Karapapak Türklerinden bir aileye mensuptur. Sivas Lisesi'ni bitirdikten sonra lisans eğitimini Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tarih Bölümü/Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda “*Bahrî Memlûkler'de (1250–1382) Dîvânü'l-Mezâlim*” adlı tezle yüksek lisansını ve “*Memlûklerde Dîvânü'l-Mezâlim (1250-1517)*” adlı tezle de 2017 yılında doktorasını bitirdi. 2014/2015 yıllarında bir süreliğine doktora çalışması için Amman/Ürdün'de bulundu. Yazarın birçok akademik makale ve bildirilerinin yanı sıra *İbn Ecâ Seyahatnâmesi-Bir Türk Seyyahın Kaleminden*, *Timurlenk Tarihi-Mecmû'a fî't-Tevârih'e Göre* ve *Memlûklerde Dîvânü'l-Mezâlim (1250-1517)* adıyla yayımlanmış eserleri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	13
ÖN SÖZ.....	17
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR HAKKINDA.....	19
GİRİŞ.....	53

1. BÖLÜM

HİSBE, MUHTESİB, HİSBENİN TEMEL ESASLARI, MUHTESİBİN ÖZELLİKLERİ, HİSBENİN ÖNEMİ VE YARGILAMA USULÜ İLE HİSBENİN BAZI KURUMLARLA MÜNASEBETİ

Hisbe Kelimesinin Sözlük Anlamı ve Hisbenin Tanımı	71
Hisbe Kelimesinin Sözlük Anlamı.....	71
Hisbenin Temel Esasları	76
Muhtesib Olacak Kişide Bulunması Gereken Özellikler	80
Hisbe Vazifesinin Metodu ve Yaptırımları	81
Hisbenin Önemi ve Yargılama Usulü	82
Hisbenin Bazı Kurumlarla Münasebeti	84

2. BÖLÜM

MEMLÛKLERDE HİSBE TEŞKİLATI VE GELİŞİMİ

Memlûklerde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler.....	91
Bahrî Memlûkler Dönemi'nde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler	95
Burcî Memlûkler Dönemi'nde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler ...	121
Memlûk Coğrafyasında Osmanlı Hâkimiyetinin Başlarında Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler	155

3. BÖLÜM

MEMLÛKLERDE HİSBE TEŞKİLATININ YAPISI

Memlûklerde Hisbe ve Muhtesib	161
Muhtesibin Yardımcıları.....	162
Muhtesibin Danışmanları.....	166
Muhtesibe Yardımcı Olan Devlet Görevlileri	169

Muhtesiblerin Bulunduğu Şehirler.....	169
Mısır Diyarında Bulunan Muhtesibler.....	169
Kahire ve Mısır (Fustat) Muhtesibine Bağlı	
Diğer Muhtesibler.....	175
Bilâdü’ş-Şam’da Bulunan Muhtesibler	180
Şam Civarındaki Diğer Muhtesibler	191
Hicaz Bölgesi’nde Hisbe ve Muhtesibler	199
Diğer Beldelerde Hisbe ve Muhtesibler	206

4. BÖLÜM MEMLÜKLERDE HİSBE TEŞKİLATININ İŞLEYİŞİ

Muhtesiblerin Seçimi ve Tayini	211
Muhtesibliğe Ehil Olmayan Şahısların Tayini	224
Muhtesiblerin Sık Değiştirildiği Dönemler	225
Muhtesiblerin Görevden Azledilmesi ve Azil Neticesinde	
Karşılaştıkları Durumlar	234
Muhtesiblerin Diğer Devlet Görevlileriyle Yaşadıkları	
Sıkıntılar.....	238
İstifa Etmek Suretiyle Muhtesiblerin Görevi Bırakması.....	238
Muhtesibliğe Ehil Olanların Tayini	241
Uzun Süre Mutesiblik Yapanlar.....	241
Muhtesibliğe Tayinde Tercih Edilen Görevliler	242
Elçilik Yapan Muhtesibler	245
Muhtesibin Otoritesi.....	247
Muhtesibin Mekânı	247
Dîvânü’l-Mezâlim’de Görevli Yüksek Rütbeli	
Muhtesib ve Protokolde Oturma Düzeni	249
Muhtesibe Karşı Suç İşleyenlerin Sultan Tarafından	
Cezalandırılması.....	253
Muhtesiblerin Verdiği Cezalar.....	254
Muhtesiblerin Görevleri Haricinde Yaptıkları Vazifeler	256
Muhtesibin Maaşı.....	261
Muhtesibin Kıyafeti.....	263
Emîrlere İle Muhtesibler Arasındaki Mücadele ve	
Emîrlerin Muhtesib Olma Arzusu.....	264
Muhtesibler Arasındaki Koltuk Mücadelesi	268
Muhtesibin Para Karşılığı Rakibini Saf Dışı Etmesi	271
Türk Asıllı Muhtesibler	272

5. BÖLÜM MEMLÜKLERDE MUHTESİBİN GÖREVLERİ

Belediye, Emniyet ve Zabıtaya ait Görevlerin Yerine Getirilmesi ve Denetimi	283
Yiyecek ve İçeceklerin Denetimi.....	285
İçki ve İçki Satıcılarının Denetimi	295
Sanayi ve İmalat Alanında Yapılan Denetimler	298
Tekstil ve Konfeksiyonların Denetimi	298
İktisadî ve Ticarî Alandaki Denetimler.....	300
Mâlî Alandaki Denetimler	304
Ziraat ve Hayvancılık Alanda Yapılan Denetimler.....	307
Sosyal ve Kültürel Alanda Yapılan Denetimler.....	308
Eğitim-Öğretim Faaliyetleri Hususundaki Denetimler	310
Dinî Görevler Hususundaki Denetimler	311
Hukukî Görevler.....	317
Toplum Hayatının Düzeni İçin Yapılan Denetimler	318
Kılık-Kıyafet Hususundaki Denetimler	322
Askerî Alandaki Görevler	323
Sağlık Alanındaki Denetimler	324
Diğer Mesleklerin Denetimi.....	327
Kadınlarla İlgili Bazı Konularda Muhtesibin Denetim Yetkisi.....	329
Köleler ve Cariyeler Hususundaki Denetimler.....	332
Ehl-i Zimme (Gayrimüslim) Hususundaki Denetimler	332
Hikâyeciler ve Müneccimlerin Denetimi	335
Muhtesiblerin Diğer Görevleri	335
SONUÇ.....	339
KAYNAKLAR	349
EKLER.....	361
Ek-1: Memlûklerde Görev Yapan Muhtesibler (Belediye Başkanları) ve Muhtesiblerin Görev Yerleri	363
Ek-2: Memlûk Coğrafyasında Osmanlı Hâkimiyetinin Başlarında Muhtesiblik (Belediye Başkanlığı) Yapmış Bazı Şahıslar.....	380
Ek-3: Haritalar	381
Ek-4: Muhtesibin Seçimle Göreve Geldiğine Dair Arapça Metin ve Türkçe Tercümesi	382
Ek-5: Tomanbay Kitabesi -İskenderiye'deki Hisbe Vazifesine Dâir Bir Kararname ve Türkçe Çevirisi	383

Ek-6: İnşâ Dîvânı'nda el-Ömerî'nin Yazmış Olduğu Muhtesib Vasiyetine Dair Belgenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti	384
Ek-7: Mısır (Fustat) Muhtesibinin Tayinine Dair Bir Kararnamenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti	385
Ek-8: Muhtesib Tayini Hususunda Sultan Tarafından İmzalanıp Şam Muhtesibi'ne Gönderilen Bir Belgenin, Arapça Metni ve Türkçe Özeti.....	388
Ek-9: Şam'da Bulunan, Dinî Vazifelerden Biri Olan Hisbenin Önemini Ele Alan Bir Belgenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti ..	391
Ek-10: Şam'da Muhtesibin Aldığı Cenaze Hamalı Vergisinin Kaldırılmasına Dair Bir Kararnamenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti.....	394
Ek-11: Trablus'taki Dinî Vazifelerden Sorumlu Olanlara Dair Bir Kararnamenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti.....	395
Ek-12: Trablus'ta Cami Vakfından Alınan Verginin Kaldırılmasına Dair Bir Kararnamenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti.....	398
Ek-13: Ba'lebek Muhtesibinin Tayinine Dair Olan Bir Kararnamenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti	399
Ek-14: Beyrut'ta Ekmekçilerden Alınan Verginin Kaldırılmasına Dair Bir Kararnamenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti.....	401
Ek-15: Memlûklerde Türk Asıllı Muhtesibler (Belediye Başkanları).....	402
DİZİN	405

KISALTMALAR

a. mlf	:	Aynı Müellif
İbn Abdüzzâhir, <i>er-Ravz</i>	:	<i>er-Ravz ez-Zâhir fî Sîret el-Melik el-Zâhir</i>
age.	:	Adı Geçen Eser
agm.	:	Adı Geçen Makale
Âşûr, <i>el-Asr el-Memâlikî</i>	:	<i>el-'Asr el-Memâlikî fî Mısr ve eş-Şâm</i>
Âşûr, <i>el-Müctemai'l-Mısrî</i>	:	<i>el-Müctemai'l-Mısrî fî Asr Selâtini'l-Memâlik</i>
Atar, <i>Adliye Teşkilâtı</i>	:	<i>İslâm Adliye Teşkilâtı- Ortaya Çıkışı ve İşleyişi</i>
el-Aynî, <i>Ikdu'l-Cumân</i>	:	<i>Ikdu'l-Cumân fî Tarihi Ehli'z-Zaman</i>
el-Aynî, <i>Ikdu'l-Cumân</i>	:	<i>Ikdu'l-Cumân</i> , nr. 2911/B.2
el-Aynî, <i>Ikdu'l-Cumân</i>	:	<i>Ikdu'l-Cumân</i> , nr. 2911/19
b.	:	bin, ibn (oğlu)
İbn Battûta, <i>Rihle</i>	:	<i>Rihle İbn Battûta</i>
İbn Bessâm, <i>Nihâyetü'r-Rütbe</i>	:	<i>Nihâyetü'r-Rütbe fî Talebi'l-Hisbe</i>
Bilmen, <i>Hukukî İslâmiyye</i>	:	<i>Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu</i>
Bk.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
DGBİT	:	Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
Dehmân, <i>Mu'cem el-Elfâz</i>	:	<i>Mu'cem el-Elfâz et-Târihiyye fî el-Asr el-Memlûkîn</i>
Derrâc, <i>el-Hisbe</i>	:	<i>el-Hisbe ve Aserühâ alâ el-Hayât el-İktisâdiyye fî Mısr el-Memlûkiyye</i>
Dozy, <i>Tekmile el-Meâcim el-Arabiyye</i>	:	<i>Tekmile el-Meâcim el-Arabiyye</i>
Ebu Ya'lâ el-Ferrâ, <i>el-Ahkâmü's-Sultâniyye</i>	:	<i>el-Ahkâmü's-Sultâniyye</i>
Gazâlî, <i>İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn</i>	:	<i>İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn</i>
Genç, <i>Karahanlı</i>	:	<i>Karahanlı Devlet Teşkilatı</i>
h.	:	Hicri
İbn 'Imâd, <i>Şezerât ez-Zehab</i>	:	<i>Şezerât ez-Zehab fî Ahbâr Men Zeheb</i>

- İbn Hacer, *ed-Dürer* : *ed-Dürer el-Kâmine fî A'yân el-Mâe es-Sâmine*
- İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr* : *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-'Omr*
- Hâcib, *Kutadgu Bilig* : *Kutadgu Bilig*
- İbn Haldûn, *Mukaddime* : *Mukaddime İbn Haldûn*
- İbn Hallikân, *Vefeyât* : *Vefeyât el-A'yân ve Enbâü Ebnâ' ez-Zamân*
- Haz. : *Hazırlayan*
- İbn el-Hımsî, *Havâdis ez-Zamân* : *Havâdis ez-Zamân ve Vefeyyât eş-Şüyüh ve el-Ekrân*
- İbn İyâs, *Bedâ'i'* : *Bedâ'i' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Dühûr*
- Kâdi Şühbe, *Târîh* : *Târîh İbn Kâdi Şühbe*
- el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ* : *Subh el-'Aşâ fî Smâ'at el-İnşâ*
- Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn* : *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*
- Kavakcı, *Hisbe* : *Hisbe Teşkilâtı*
- İbn Kennân, *Hadâik el-Yasemîn* : *Hadâik el-Yasemîn fî Zikr Kavânîn el-Hülfâ ve es-Salâtîn*
- İbn el-Kesîr, *el-Bidâye* : *el-Bidâye ve en-Nihâye*
- İbn el-Kesîr, *Büyük İslâm Tarihi* : *el-Bidâye ve'n-Nihâye-Büyük İslâm Tarihi*
- el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-İdâriyye* : *Nizâmü'l Hükümeti'n-Nebeviyye - et-Terâtibü'l-İdâriyye*
- Koprıman, *İkdu'l-Cumân* : *el-Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*
- Koprıman, *Mısır Memlûkleri* : *Mısır Memlûkleri (1250-1517) Koprıman, Mısır'da Sosyal Hayat : Memlûkler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat*
- Koprıman, *Mısır'da Sosyal Hayat* : *Memlûkler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat*
- m. : *Miladi*
- el-Makrîzî, *el-Hıtat* : *el-Mevâ'iz ve el-İ 'tibâr bi Zikr el-Hıtat ve el-Âsâr*
- el-Makrîzî, *es-Sulûk* : *Kitâb es-Sulûk li Ma'rifet Duvel el-Mulûk*
- el-Makrîzî, *İğâsetü'l-Ümme* : *İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Gımmе*
- el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* : *Kitâb el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve el-Vilâyet ed-Dîniyye*
- el-Maverdî, *Devlet ve Hilafet Hukuku* : *el-Ahkâmü's-Sultaniyye- İslam'da Devlet ve Hilafet Hukuku*

MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
Nizâmü'l-Mülk, <i>Siyâset-nâme</i>	:	<i>Siyâset-nâme</i>
nr.	:	Numara
Nşr.	:	Neşreden
en-Nüveyrî, <i>Nihâyet el-Ereb</i>	:	<i>Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edeb</i>
ö.	:	Ölümü
el-Ömerî, <i>et-Ta'rîf</i>	:	<i>et-Ta'rîf bi el-Mustalah eş-Şerîf</i>
el-Ömerî, <i>Mesâlik el-Ebsâr</i>	:	<i>Mesâlik el-Ebsâr fî Memâlik el-Emsâr Devle el-Memâlik el-Ûlâ</i>
İbn Ömer, <i>Ahvâlî's-Sûk</i>	:	<i>en-Nazar ve'l-Ahkâm fî Cemî Ahvâlî's-Sûk</i>
Popper, <i>Egypt and Syria</i>	:	<i>Egypt and Syria under the Circassian Sultans 1382-1468 A.D.-Systematic Notes to Ibn Taghrî Birdî's Chronicles of Egypt</i>
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
es-Safedî, <i>A'yânü'l-Asr</i>	:	<i>A'yânü'l-Asr ve A'vânü'n-Nasr</i>
es-Safedî, <i>el-Vâfi bi'l-Vefeyât</i>	:	<i>Kitâb el-Vâfi bi'l-Vefeyât</i>
es-Sehâvî, <i>ed-Dav' el-Lâmî'</i>	:	<i>ed-Dav' el-Lâmî' li-Ehli'l-Karnî't-Tâsi'</i>
es-Sehâvî, <i>et-Tibrü'l-Mesbûk</i>	:	<i>et-Tibrü'l-Mesbûk fî Zeyli's-Sülûk</i>
Sihâm, <i>el-Hisbe fî Mısr</i>	:	<i>el-Hisbe fî Mısr el-İslâmiyye min el-Feth el-Arabî ilâ</i>
es-Sübki, <i>Mu'idü'n-Ni'am</i>	:	<i>Nihâye el-Asr el-Memlûkî</i>
Şeşen, <i>Sultan Baybars</i>	:	<i>Mu'idü'n-Ni'am ve Mübîdü'n-Ni'âm</i>
eş-Şeyzerî, <i>Nihâyetü'r-Rütbe</i>	:	<i>Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)</i>
eş-Şeyzerî, <i>İslâm Devletinde Hisbe Teşkilâtı</i>	:	<i>Nihâyetü'r-Rütbe fî Talebi'l-Hisbe</i>
İbn Tağribirdî, <i>en-Nücümü'z-Zâhire</i>	:	<i>Nihâyetü'r-Rütbe fî Talebi'l-Hisbe - İslâm Devletinde Hisbe Teşkilâtı</i>
İbn Tağribirdî, <i>el-Menhelü's-Sâfi</i>	:	<i>el-Menhelü's-Sâfi ve el-Müstevfi ba'de el-Vâfi</i>
Tah.	:	Tahkik
Tekindağ, <i>Berkuk</i>	:	<i>Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı</i>
İbn Teymiyye, <i>el-Hisbe</i>	:	<i>el-Hisbe fî'l-İslâm ev Vazîfetü'l-Hükümeti'l-İslâmiyye</i>
TDV:	:	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>

- İbn Tolun, *el-Kalâid el-Cevheriyye* : *el-Kalâid el-Cevheriyye fî Târîh es-Sâlihiyye*
- İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-Hillân* : *Müfâkehetü'l-Hillân fî Havâdisi'z-Zamân*
- Trc. : Tercüme
- Tsh. : Tashih
- TTK : Türk Tarih Kurumu
- Tyan, *Organisation Judiciaire* : *Histoire de L'organisation Judiciaire en Pays D'islam*
- t.y. : Tarih yok
- İbn el-Uhuvve, *Me'âlimü'l-Kurbe* : *Me'âlimü'l-Kurbe fî Ahkâmi'l-Hisbe*
- Uzunçarşılı, *Medhal* : *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*
- Üner, *Dinî ve Adlî Kurumlar* : *Memlûklular'da Dinî ve Adlî Kurumlar*
- v. : Varak
- Yaltkaya, *Baybars Tarihi* : *Baybars Tarihi-Al-Melik-Zahir (Baybars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*
- Yüzbekî, *en-Nuzumu'l-İslâmiyye* : *Dirâse fî en-Nuzum el-Arabiyye ve el-İslâmiyye*
- ez-Zâhirî, *Zubde* : *Zubde Keşf el-Memalik fî Beyân et-Turuk ve el-Mesâlik*
- Zeydân, *Medeniyyet-i İslâmiyye* : *Medeniyyet-i İslâmiyye Târîhi*

ÖN SÖZ

Orta Çağ'da büyük bir Müslüman Türk devleti olan Memlûkler, devlet teşkilatını oluştururken bir taraftan kendilerinden önceki Müslüman devletlerden olan Abbâsîler ve Fâtımîlerin devlet geleneğini, diğer taraftan Müslüman Türk devletlerinden olan Büyük Selçuklular, Zengîler ve Eyyûbîlerin mirasını almış ve kendilerine bu iki kanaldan tevarüs eden mirası devlet bünyesinde mezcederek muazzam bir teşkilat ve bu bağlamda güçlü bir Hisbe teşkilatı ile tarih sahnesinde kendilerini göstermişlerdir. Memlûklerin devlet geleneği ve aynı zamanda Hisbe teşkilatı, hem çağdaşı olan devletlere hem de kendinden sonraki devletlere örnek olmuştur.

Araştırmacı için Memlûkler Dönemi'nde Hisbe ve muhtesibler konusunu araştırmak hiç de kolay değildir. Çünkü bu konu oldukça geniş ve aynı zamanda birçok mevzuyla irtibatlıdır. Ülkemizde Osmanlı öncesi dönemine dair Müslüman Türk devletlerinin “Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler” ile ilgili ayrıntılı bir çalışma bulunmamaktaydı. Daha öncede *Memlûkler'de Hisbe Kurumu* adıyla sunmuş olduğumuz bir bildiri de ele aldığımız bu konunun, ayrıntılı bir şekilde ele alınıp ortaya konulması gerekmektedir. Bu sebeple bu çalışmamızda bu alandaki boşluğu doldurma adına ayrıntılı bir çalışma gerçekleştirdik. *Memlûklerde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler (1250-1517) -Belediye, Polis, Zabıta İşleri ve Belediye Başkanları-* adlı eserimiz özelde Memlûklerde Hisbe konusunu ele almasının yanı sıra, diğer Türk-İslâm devletlerindeki hisbe teşkilatına dair önemli bilgiler içermektedir.

Kamu hayatının her alanına etki etmiş ve uygulanmış bir sistem olan Hisbe kurumu, kamusal alanda halkın haklarını koruyucu bir sistemdi. Aynı zamanda Hisbe vazifesinden sorumlu devlet memurları olan muhtesibler de, neredeyse kamusal alanın tamamında söz sahibi olan devlet görevlileriydi. İşte biz de Memlûklerin etkili bir şekilde ortaya koymuş olduğu “Hisbe Teşkilatı”nı ve hisbe işinin sorumluları olan “muhtesibler”i bu kitabımızda detaylı bir şekilde

inceledik. Bu eserdeki bilgiler, bu alanda yapılacak çalışmalara bir kaynak olacaktır.

Bu eserde, Memlûkler zamanında hem Mısır diyarında ve Suriye’de yetişmiş olan müellifler tarafından kaleme alınan eserlerdeki Hisbe teşkilatı ve muhtesiblerle ilgili bilgilerden hem de yerli ve yabancı müelliflerin eserlerindeki konuyla ilgili bilgilerden de istifade edip analiz ve yorumlarımızla bu kurumun ve görevlilerinin daha iyi anlaşılması için ayrıntılı bir çalışma yaptık.

Memlûkler Dönemi’nde hisbe vazifesi hususunda yapmış olduğumuz bu incelemede bazı kaynaklardan, bir takım bilgi ve belgelere ulaştık. Bunun yanı sıra, çalışmamızda bazı ilaveler, haritalar ve fotoğraflar da mevcuttur. Neticede *Memlûkler Dönemi’nde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler* başlıklı bir çalışma ortaya çıktı.

Eserimizin, Memlûklerde hisbe ve bu bağlamda Türk-İslâm devletlerinde hisbe konusunda daha sonra çalışma yapacak olan araştırmacılara yol göstereceği kanaatindeyiz.

Memlûklerde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler (1250-1517) -Belediye, Polis, Zabıta İşleri ve Belediye Başkanları- adlı eserin hazırlanması sırasında yardımları dokunanlar oldu. Çalışmam sırasında bazı kaynakları şahsım için temin eden ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen Wameedh Sarhan Dheyab Al-Rubaye’ye, eserde yer alan haritaların hazırlanmasında yardım eden abim Balabey Şeker’e ve her zaman, her hususta yanımda olup bana destek veren kıymetli eşim Gonca Şeker’e teşekkür ederim.

Dr. Mehmet ŞEKER

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR HAKKINDA

Kaynaklar

Memlûklerde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler (1250-1517) -Belediye, Polis, Zabıta İşleri ve Belediye Başkanları- adlı çalışmamızda teşkilata dair eserlerden, İslâm Kurumlar Tarihi ve hisbe hususunda önemli bilgiler veren kaynak eserlerden, Eyyûbiler ve Memlûkler Dönemi'nde doğrudan hisbe konusunda yazılmış eserlerden, vekâyinâmelerden, tabakât ve terâcim kitaplarından, seyahatnamelerden, mesâlik ve memâlike dair kitaplardan, İslâmî Dönem ilk Türkçe eserlerden, siyasetnamelerden, vefeyât türünde eserlerden ve araştırma eserlerinden yararlanılmıştır.

Memlûkler Dönemi hisbe kurumu için çalışmamızda öncelikli olarak yararlanılan teşkilata dair eserlerin en başında, Memlûkler zamanının meşhur müellifi **Ahmed b. Ali el-Kalkaşan-dî'nin** (1335-1418) yazmış olduğu *Subh el-A'şâ fi Smâ'at el-İnşâ* vardır. Eser, inşa sanatı, Dîvânü'l-İnşa ve idarî konularda zengin malûmat vermekle beraber, inşa sanatı hakkında birçok resmî vesikayı içerisinde barındırmaktadır. Mısır ve Suriye'nin tarih, coğrafya ve medeniyeti hakkında bilgilerin bulunduğu eser, hiç kuşkusuz Memlûkler döneminin idarî, kurumsal, kültürel vb. konuları ve devlet teşkilatı hakkında çok teferruatlı bilgiler içermektedir. Eser, Memlûk Devleti'nin âdeta bir "kültür tarihi ansiklopedisi" mahiyetinde olup devlet arşivine dair de birçok belgeyi de içermektedir. Memlûk Devleti'nde İnşâ Dîvânı'nda çalışan kişilere bir el kitabı mahiyetinde hazırlanan *Subh el-A'şâ*, Türk-İslâm devletleri hakkında da geniş bilgiler sunan muazzam bir eserdir. Müellif eserini yazarken pek çok kaynaktan istifade etmiştir; bunlar arasında el-Ömerî'nin *et-Ta'rîf* ve *Mesâlik el-Ebsâr* adlı eserlerini zikredebiliriz. *Subh el-A'şâ*,

GİRİŞ

İhtisâb (Hisbe) ilmi, ilimlerin en incelerinden birisi olup isabetli anlayış ve sezgisi bulunmayan şahıs onu anlayamaz.

Kâtib Çelebi

“Memlûklerde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler” konusu hakkında ülkemizde şimdiye kadar detaylı ve bütünsel bir çalışma bulunmaktaydı. Hatta Osmanlılar zamanını hariç tutacak olursak diğer Türk-İslâm devletlerindeki hisbe teşkilatı ve muhtesibler konusunda da kapsamlı bir çalışma yoktu.

Hisbe nedir? Hisbe, iyiliği emretme ve kötülüğü yasak etme amacı olan dini bir görev olup insanların arasını bulan dinî ve adlî bir sistemdi. Hisbe, kamusal alanda halkın haklarını koruyucu bir sistemdi. Aynı zamanda hisbe, sultan ile halk arasında köprü vazifesi gören bir kurumdu.

Hisbe vazifesinden mesul devlet görevlisi olan muhtesib de; belediye, polis, zabıta ve diğer bazı işlerden sorumlu geniş yetkilerle donatılmış bir görevliydi. Muhtesib, sosyal hayatın düzen ve huzurunun temin edilmesinde büyük rolü bulunan devlet görevlilerindendi. Hatta sultan, muhtesibler aracılığıyla kamusal alandaki işlemlere vâkıf olabilmekteydi.

Muhtesibin görev ve sorumluluğu çok geniş olup bu bağlamda geniş yetkilere sahipti. Çünkü muhtesibin görev ve sorumluluğu; devlet başkanından başlayıp emîrler, kadılar, âlimler, diğer devlet görevlileri ve kamu hayatındaki herkesi kapsamaktaydı. Bu şekilde geniş yetki ve sorumlulukları bulunması sebebiyle muhtesib olacak şahıslar; kadılar, fakihler ve diğer âlimler arasından seçilirdi.

Hisbe, İslâm ve Türk İslâm devletlerinin hepsinde son derece önemli bir kurumdur. Dinî bir görev olan hisbe, toplum yararına iyiliği emretme ve kötülüğü de yasaklama esasına göre hareket eder.

HİSBE KELİMESİNİN SÖZLÜK ANLAMI VE HİSBENİN TARİFİ

*Hisbe, iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama amacı olan dini bir görevdir.
İbn Haldûn*

Hisbe Kelimesinin Sözlük Anlamı

“Hisbe” (الحسبة), “hasebe” (حسب) kelimesinden gelen Arapça bir isimdir. “İhtisâb” (احتساب) ibaresi de aynı köktendir. Kelime anlamı olarak hisbe; sevap, ecir, tedbir, hüsnü tedbir, önlem almak, tetkikte bulunmak, araştırmak, bir şeyi bulmaya çalışmak, ölünün kefenle defnedilmesi gibi anlamlara gelmektedir. Hisbe kelimesinin çoğulu “hiseb” (حسب) şeklindedir. Bunların yanı sıra hisbe; Bir fiilin ecrini yalnızca Allah’tan dilemek, bir fiili sadece Allah rızası için yerine getirmek gibi anlamlara da gelmektedir.¹

“Hisbe” kelimesi, “tehassub” (tedbir, önlem almak, tetikte olmak, bir şeyi bulmaya çalışmak, araştırmak vb.) anlamında gelmektedir.²

Hisbe’nin Tarifi

İstilahî anlam olarak hisbe; “İyilikler açıkça terk edildiğinde iyiliği emretmek ve yine kötülükler açıktan yapıldığında kötülükleri ya-

¹ ez-Zemaşşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Esâsü’l-Belâğâ*, 1998, Beyrut, C. 1, s. 188; İbn Manzûr, *Lisân el-Arab*, Tah. Abdullah Ali el-Kebîr v.d., t.y., Kahire, C. 2, s. 866; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, 2014, İstanbul, C. 1, s. 348-349; Kavakcı, *Hisbe Teşkilâtı*, s. 11; Yüzbekî, *en-Nuzumu’l-İslâmiyye*, s. 186; Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, 2011, İstanbul, s. 216.

² İbn Manzûr, *Lisân el-Arab*, C. 2, s. 867; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, C. 1, s. 349; Yüzbekî, *en-Nuzumu’l-İslâmiyye*, s. 186.

MEMLÛKLERDE HİSBE TEŞKİLATI VE MUHTESİBLER

*Sağda oturan sağ beyler
Sol kolda oturan sol beyler
Eşikteki inançlılar
Dipte oturan has beyler
Kutlu olsun devletiniz.
Dede Korkut Kitabı*

Memlûklerde dinî görevler kategorisinde beşinci¹ sırada yer almasından dolayı hisbenin çok önemli bir görev olduğu görülmektedir.² Memlûklerden önce Mısır'da bir muhtesib bulunmaktaydı. Bu muhtesib (المحتسب), Kahire'de bulunur ve bütün Mısır ülkesindeki muhtesib nâiblerini tayin ederdi. Memlûkler Dönemi'nde ise birden fazla muhtesibin olduğu müşahade edilmektedir.³ Memlûklerde de Mısır ve Şam'da bulunan muhtesiblere yardımcı olan nâibleri bulunmaktaydı.⁴

Moğol tehlikesi geldiğinde Mısır ve Suriye'de iktisadi hayat sıkıntıya girmişti. Aynı zamanda bu dönemde Nil Nehri'nin suyunun azalması neticesinde de Mısır'da kıtlık olmuştu. Fâtımîler Dönemi'nde ve diğer zamanlarda olduğu gibi Memlûkler Dönemi'nde de Mısır'da çok kıtlık meydana gelmekteydi.⁵ Dolayısıyla bu gibi sıkıntılar Memlûklerin ilk dönemi olan Bahrî Memlûkler Dönemi'nde mâlî düzeni ve bu bağlamda hisbe vazifesini de olumsuz etkilemekteydi.

Memlûkler Dönemi'nde neredeyse kamu hayatının her alanında geniş yetki ve sorumlulukları bulunan muhtesib, hisbe işleri

¹ Bu beş görev sırasıyla şunlardır: Kâdılkudatlık, Kazaskerlik, Dârüladl Müftülüğü, Beytümâl Vekâleti, Hisbe. bk. el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 4, s. 34-37.

² el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 4, s. 37; Tyan, *Organisation Judiciaire*, s. 625; Kavakcı, *Hisbe*, s. 53; Üner, *Dinî ve Adlî Kurumlar*, s. 105.

³ Sihâm, *el-Hisbe fî Mısır*, s. 88.

⁴ el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 4, s. 221.

⁵ Sihâm, *el-Hisbe fî Mısır*, s. 87.

MEMLÛKLERDE HİSBE VE MUHTESİB

*Muhtesibin edebinin kaynağı,
muhtesibde bulunan üç vasıftan ibârettir.
Bunlar: İlim, vera' ve güzel huydur.
İmam Gazâlî*

Toplum hayatında; din, kanunlar, gelenekler, sanat, sosyal değerler ve ahlak gibi toplumsal düzenin sağlanmasına vasıta olan müesseseler bulunmaktadır.¹ Bu bağlamda Memlûk toplumunda toplumsal düzeni sağlayan en önemli müesseselerden biri hiç kuşkusuz hisbe müessesesiydi. Bu önemli kontrol mekânizmasının görevlileri de, muhtesib ve yardımcılarıydı.

Hisbe vazifesi ve muhtesib hakkında geçmişten tevarüs edip kendi dönemine kadar devam eden uygulama ile ilgili olarak el-Kalkaşandî, “Memlûklerde muhtesib, hem adil bir şahıs hem de devlet kademesinde önemli bir görevliydi. Bir kimseye muhtesiblik görevi verildiği zaman, Mısır (Fustat) ve Kahire’de minberlerden o şahsın sicili yani kararnameyi okunurdu. Muhtesib, emr-i bi’l-maruf ve nehy-i ani’l-münker ile ilgili her işle ilgilenirdi. Muhtesib, halkın yararına bir iş yapmak istediğinde bunu sınırsız bir şekilde bunu yapardı. Muhtesib, yanlış uygulamalarda bulunup işini iyi yapmayan bazı valilere şiddetli bir yaptırım uygulardı. Kahire, Mısır ve diğer yerlerde muhtesibin nâibleri hazır bulunurdu. Muhtesib, gün aşırı olarak Kahire ve Mısır camilerinde Hisbe görevi için otururdu. Bu durum, zamanımıza kadar böyle devam etmiştir.” demektedir.² Bu ifade edilenlerden hareketle muhtesib görevlisini açıklarken el-Kalkaşandî; muhtesib olan kimsenin adil ve seçkin bir kimse olduğunu, Kahire ve Mısır (Fustat) camilerinde muhtesib tayin edilen şahsın karname-

¹ Hayreddin Karaman, İslâm’da İçtimai Terbiye ve Kontrol (İhtisâb Müessesesi-I), *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Eylül-Ekim 1972, C. XI, S. 5, s. 274.

² el-Kalkaşandî, *Subh el-Aşâ*, C. 3, s. 487.

MUHTESİBLERİN SEÇİMİ VE TAYİNİ

*Hisbe; iyiliği emretme, kötülüğü yasak etme
ve insanların arasını ıslah etmedir.
eş-Şeyzerî*

Toplumsal düzenin sağlanması için muhtesiblere büyük ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için sultan tarafından ya da sultan adına nâibler tarafından muhtesibler tayin edilmiştir. Tayin edilen muhtesiblerin kendilerini tayin eden otoriteye cevap verme mükellefiyetinin yanı sıra onların emirlerini de yerine getirme mecburiyetleri vardı.¹

Mısır diyarındaki muhtesibler, sultan tarafından tayin edilirdi. Mısır diyarının haricinde Şam gibi büyük merkezlerdeyse muhtesibler, sultan adına nâib tarafından tayin edilirdi. Bunların yanı sıra Hicaz Bölgesi'nde bulunan muhtesibler de, sultanın kararnamesi neticesinde tayin edilmekteydi.

Memlûkler Dönemi'ne baktığımızda uzun süre muhtesiblik görevi yapan şahısların, çok da fazla olmadığı görülmektedir. Çoğu dönemler muhtesibler ile ilgili hep tayin ve azillerin bulunduğu görülmektedir.² Bu durum özellikle Memlûklerin ikinci dönemi olan Burcî Memlûklerde bu şekildeydi. Bunun da Hisbe görevi için olumsuz bir durum olduğu aşikârdır.

Bazı emîrlere önemli bir görev almak istiyordu. Bunun için Hisbe vazifesini elde etmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bunun yanı sıra âlimler ve müellifler arasında da Hisbe görevini elde etmek isteyenler ve bu sebeple rekabet edenler vardı. Örneğin el-Makrîzî ve el-Aynî, tarihçidirler ama aynı zamanda muhtesibdirler. Muhtesiblik makamını elde etmek için el-Makrîzî ve el-Aynî arasında rekabet bulunmaktaydı. Yine el-Aynî ve tarihçi İbn Hacer arasında da bir rekabet söz konusuydu. Bu şahıslar da rekabet ettiler. Çünkü el-Aynî de İbn Hacer de, sul-

¹ el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, s. 315; a.mlf. *Devlet ve Hilafet Hukuku*, s. 449; Ebu Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Ahkâm es-Sultâniyye*, s. 284; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. 6, s. 242.

² el-Bedârin, *age.*, s. XI.

BELEDİYE, EMNİYET VE ZABITAYA AİT GÖREVLERİN YERİNE GETİRİLMESİ VE DENETİMİ

*Muhtesibin de elinde salâhiyet olmalıdır;
ki o da cemâati dolaşarak, kötülöklere mâni olsun.*

Kutadgu Bilig

Çarşı ve Pazarların Denetimi

Muhtesib, çarşı ve pazardaki insanların birbirleriyle olan münasebetlerinde denetim yetkisine sahip olup bu alanlarda meydana gelebilecek problemlerin önlenmesinde görevliydi.¹

Memlûklerde muhtesibler ve yardımcıları; şehirde bulunan cadde-leri, sokakları, çarşı ve pazar yerlerini dolaşarak üretici ve satıcıların çalışmalarını uymaları gereken kurallar çerçevesinde denetlerlerdi.²

Muhtesib, kendi sorumluluk alanındaki dükkânları ve mağazaları kontrol ederdi.³ Mağazaların ve dükkânların temizliğini de denetlerdi.⁴

Muhtesibler çarşı ve pazarların kurulmasına da bakmaktaydılar. 22 Zilhicce 922 (16 Ocak 1517) Perşembe günü er-Reydâniyye'de çarşı açılmıştı. Bu çarşının işleriyle muhtesib alakadar olmaktadır. el-Melik el-Eşref Tomanbay'ın emriyle Kahire Muhtesibi Emîr Mamy es-Sağîr; zeytinyağı satıcıları, ekmekçiler ve kasapların er-Reydâniyye Çarşısı'na giderek askerlere satış yapmalarını temin etmişti.⁵

Muhtesib, çarşılarda ve dükkânlarda meydana gelebilecek suçların önlenmesinden mesul olan bir memurdu.⁶

¹ Popper, *Egypt and Syria*, , s. 101.

² Koprman, *Mısır'da Sosyal Hayat*, C. 7, s. 28.

³ Kortantamer, *Devlet Yönetimi ve Bürokrasi*, s. 44.

⁴ Koprman, *Mısır'da Sosyal Hayat*, C. 7, s. 28.

⁵ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, s. 1073; a.mlf., *Yavuz'un Mısır'ı Fethi*, s. 130; Sihâm, *el-Hisbe fî Mısır*, s. 94.

⁶ Quatremère, *age.*, s. 79.

SONUÇ

Memlûkler; bir taraftan Eyyûbiler, Zengiler ve Selçukluların Türk devlet teşkilatından diğer taraftan Fâtımiler ve Abbâsîlerin İslâm devlet teşkilatından istifade etmiştir. Dolayısıyla Memlûkler, Türk-İslâm devletlerinin teşkilat yapısını kendi devlet bünyesinde mezcetmiştir. Buna en güzel örneklerden biri, hisbe teşkilatındaki uygulamalardır. Hisbe göreviyle ilgili olarak Memlûkler, kendi bünyelerinde var olan Türk devlet geleneğinin yanı sıra, Mısır diyarında Fâtımilerden tevarüs eden kurumlara sahip çıkıp o dönemdeki uygulamalardan da istifade etmişlerdir.

Türk-İslâm devlet geleneğine sahip olan Memlûkler, devlet teşkilatında ve devlet teşkilatının önemli bir cüzü olan hisbe teşkilatında kendilerinden önceki devletlerin bünyesinde bulunan kurumları miras almışlardır. Bu kurumları ortadan kaldırmak şöyle dursun zamanın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden gözden geçirerek kurumların eksikliklerini gidermek suretiyle yeni düzenlemeler yaparak kendilerine özgü bir devlet teşkilatı oluşturmuşlardır. Dolayısıyla kendilerine tevarüs eden kurumları daha modern ve daha işlevsel hâle getirmişlerdir. Memlûklerin teşkilat yapısındaki ve bu bağlamda hisbe teşkilatındaki sistemli gelişim ve değişim, mükemmel şekilde işleyen bir kurumu ortaya çıkarmıştır. Memlûklerdeki bu kurum, hem kendi dönemlerindeki hem de kendilerinden sonraki dönemlerde var olan devletlere şümüllü bir örnek teşkil etmiştir.

Hisbe vazifesinden sorumlu devlet memurları olan muhtesiblerin, amme işleri hususunda yani kamuya ait işlerde devlet mekanizmasının sistemli bir şekilde işleyişine katkıda bulunan görevliler olduklarını söyleyebiliriz. Muhtesibler, İslâm hukukuna muhalif davrananlara ceza verirdi. Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker işini yapmaktaydılar. Muhtesibler bir taraftan kamu ahlakının temini için çalışmakta diğer taraftan ticarî ve ekonomik ahlakın korunmasına ve devam ettirilmesine çalışmaktaydı.

Muhtesibler, kendi alanlarıyla ilgili problemlere sratlice ve olay mahallinde müdahale etmek suretiyle adaletin hızlı tecelli etmesinde etkili olmuşlardır. Dolayısıyla kamu vicdanında, adaletin var olduğu düşüncesinin yerleşmesine katkı sağlamışlardır. Çünkü geç gelen adalet, adaletsizliğe neden olabilecektir.

Memlûkler Dönemi'nde muhtesibler, toplum hayatında bulunan büyük küçük birçok iş hususunda yetkisi olan memurlardı. Muhtesibler; bir taraftan belediye, polis ve zabıtaya dair çeşitli işleri yerine getirirken diğer taraftan Müslümanlardan zekt, ehl-i zimmeden (gayrimüslimler) cizye toplamaktaydılar. Aynı zamanda cami görevlilerini ve camilerin ihtiyaçlarını takip etmekte, okulları teftiş edip idareciler ile eğitimcileri denetlemekteydiler. Muhtesiblerin bu saydığımız görevlerine bakıldığında, neredeyse kamusal alanın tamamında söz sahibi olan devlet görevlileri oldukları görülmektedir.

Ftmlerden nce Mısır diyarında ilk zamanlarda sadece bir muhtesib bulunmaktaydı. Ftmiler Dönemi'nde Mısır diyarında Kahire Muhtesibi ve Mısır (Fustat) Muhtesibi olmak üzere devlet başkanına bağlı iki muhtesib bulunmaktaydı. Bu muhtesiblerin; Kahire, Mısır (Fustat) ve diğer şehirlerde yardımcıları olurdu. Dolayısıyla Mısır'da hisbe teşkilatının durumu; Memlûklerin selefleri olan devletler zamanında bu Şekildeydi. Buna karşın Memlûkler Dönemi'nde Mısır diyarında Kahire, Mısır (Fustat) ve İskenderiye muhtesibleri olmak üzere toplam  muhtesib bulunmaktaydı. Bu  muhtesibin de işlerini yürütebilmeleri için atadıkları yardımcıları vardı. Bunun yanı sıra Kahire ve Mısır muhtesiblerine bağlı Kale, Hüseyniyye, Behnes, Duhân (Duman) ve Hubz (Ekmek) muhtesibleri de vardı. Mısır diyarındaki  büyük muhtesib arasında Kahire Muhtesibi, hem en yüksek dereceli muhtesib hem de devlet protokolünde yeri olan muhtesibdi. Adaletin sağlanması için Memlûk sultanın Dr'l-Adl'de düzenlediği Yüksek Mahkeme yani Dîvânü'l-Mezâlim toplantılarına daimi olarak katılan yüksek rütbeli devlet erknından birisi de Kahire Muhtesibi'ydi. Bu durum; hisbe kurumunun ve bu bağlamda muhtesibin, devlet yönetimindeki yerini ve önemini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Mısır diyarında bulunan  muhtesibin haricinde Memlûklerde, Bilâdü'ř-Şâm ve Hicaz Bölgesi'nde de muhtesibler bulunmaktaydı. Bu bağlamda Bilâdü'ř-Şâm'da Şâm, Halep, Hama, Trablus, Ba'lebek,

A

Abbâsiler 17, 57, 263
Abdülkâdir (Muhtesib) 150, 157, 190
Abdürrezzâk b. ez-Ziyâ 193
Aclûn Kalesi 208
Afganistan 58
Afrika 93
ahkâmü's-sûk 57
Ahmed b. İbrahim 182
Ahvâz 57
Akbars 278, 279, 345
Akkâ 63
Alâeddin Ali 117, 184
Ali b. İskender 253, 322
Anadolu 50, 51, 61, 93, 128, 138, 194, 213,
272, 274, 276, 277, 293, 345
Antep 128, 272, 345
Aşkar b. Muhibiddin 191
Atâülazrai 105
Aybek et-Türkmâni 95, 96, 295
Ayıtmiş 239, 271

B

Bağdat 23, 26, 45, 48, 55-57, 80, 174, 202, 318
Bahâeddin Muhammed 117, 126, 127, 139,
226, 235, 269
Bahâüddin es-Sincâri 108
Bahrî Memlûkler 44, 91, 92, 94-96, 103,
104, 123, 249, 252, 272, 341, 345
Ba'lebek 66, 97, 169, 196, 197, 340
Ba'lebek Muhtesibi (Ali) 197
B'alebek Nâibi Yunûs 191
Barsbay 208, 223, 240, 241, 244, 258, 261,
262, 271
Baş el-Mücâvirin 204, 205
Baybars 28, 29, 95, 98-102, 103, 106, 123,

166, 168, 174, 175, 181, 182, 218,
235, 251, 285, 295-298, 319, 320,
321, 324

Baybars el-Çeşnigir 103
Bedreddin b. el-Mavsili 189
Bedreddin b. er-Reşid 242
Bedreddin Sülemiş 103
Bedrül'alâmi 103
Behnesâ 175, 177, 340
belediye başkanı 79, 346, 347
Berke 102, 103
Berkuk 50, 94, 95, 107, 111, 121, 123, 124,
126, 127, 133, 144, 175, 234, 239,
253, 270, 275, 276, 284, 289, 304,
305, 308, 309, 313, 342
Bevârid 293
Beirut 21, 23, 25, 27-30, 32, 33, 36, 39-42,
44, 45, 49, 56, 71, 72, 74, 75, 77,
102, 106, 112, 140, 177, 181, 190,
192, 194, 199-201, 207, 214, 225,
234, 287
Beytülmal 91, 96, 104, 108-110, 113, 120,
124, 126, 129, 175, 176, 181, 187,
189, 190, 216, 218, 224, 251, 252,
266
Bilâdü'ş-Şam 32, 34, 66, 97, 156, 180, 199,
206, 213, 262
Birecik 194
Burcî Memlûkler 67, 92-95, 111, 121, 123,
137, 140, 150, 151, 211, 215, 216,
243, 248, 252, 253, 259, 262, 272,
341-345
Büyük Selçuklu 17, 23, 43, 59, 60, 98

C

Câmiü'l-Hâkim 306
Cemâleddin b. Nübâte 197

Cemâleddîn b. Sasrâ 104, 182
 Cemâleddîn Yûsuf er-Rûmî 182, 183, 276
 Cengiz Han 98, 99
 Cidde 201
 Cizye 261, 305, 306
 cûlbân memlûkleri 290
 Cûlbân memlûkleri 237

D

darphane 302, 303
 Darphane 302, 303
 dârû'd-darb 302
 Dârû'l-Adl 66, 99, 118, 171, 181, 189, 218,
 247, 249, 340
 Dârû'l-Adl Müftülüğü 118, 189
 Dârû'l-Hisbe 56
 Dârû'l-Iyâr 303
 dekke 247, 248
 Dekketü'l-Hisbe 178, 247, 248
 Dekketü'l-Muhtesib 197, 248
 Deşt-i Kıpçak 277
 Devletü'l-Memâlik 96
 Devrek 199, 273
 Dimaşk 34, 39, 49, 60, 99, 157, 187
 dinar 137, 146, 147, 153, 164, 189, 201, 218,
 219, 245, 261-263, 271, 272, 296, 306
 dirhem 124, 154, 202, 216, 220, 235, 239, 267
 Divân el-Has 29
 Divân-ı Hisbe 61
 Divân-ı Muhtesib 61
 Divânü'l-Bartıl 94
 Divânü'l-Bezl 94, 112
 Divânü'l-İnşâ 20, 72
 Divânü'l-Mezâlim 66, 83, 86, 87, 99, 171,
 176, 181, 247, 249-253, 340, 341, 347
 Divânü'l-Muhtesib 57
 Doğan el-Eşrefî 204, 279
 Dûlât Hocâ 141, 143, 144, 212, 276, 279, 298, 345
 Duman (Duhân) Muhtesibi 177, 178

E

Ebî Rakîbe 118, 119
 Ebû Abdullah b. el-Gazâvî 193

ed-Demâmîni 126, 168, 179, 180, 216, 235,
 269
 ed-Demirî (Şemseddin Muhammed) 118-
 120, 231, 232
 ed-Demirî (Zeyneddin Muhammed) 136,
 183, 186, 231-233
 ed-Devâdâr 99
 ed-Dirî 260
 ehl-i zimme 261, 305-327, 332-335, 340
 Ehl-i zimme 332, 334
 Ehl-i Zimme 332
 Ekmek (Hubz) Muhtesibi 178, 179
 el-Admî 86, 138, 139, 236, 256, 273
 el-Âmidî 185
 el-Âsârî 217, 225, 235
 el-Askerî el-Hanefî 193
 el-Aşkar 260
 el-Atrûş 113-115, 287, 288
 el-Aynî 24, 30, 35, 36, 50, 63, 64, 127-131,
 133-136, 138-143, 151, 165, 166,
 174, 192, 211, 212, 217, 219-234,
 236, 238-242, 245, 246, 256-259,
 269, 270-275, 277-279, 286, 287,
 289, 306, 344, 345
 el-Azfûr 187
 el-Ba'lebekkî 197
 el-Barâtil 61, 62, 94
 el-Bâzerî el-Attâr 157
 el-Becânîsî 126, 180, 192
 el-Bedrî Bedreddin 150, 290
 el-Bekrî 97, 125, 128-130, 132, 216, 217, 226
 el-Berüllüsî 116, 312, 313
 el-Besâtî 142
 el-Bezl 94
 el-Busrâvî (Fahreddin Süleyman) 184
 el-Busrâvî (Muhammed b. Osman) 183, 184
 el-Cabbâs 134, 224, 225, 233
 el-Câbi 131
 el-Câmî' el-Kebîr 207
 el-Cenîdî 157
 el-Cevâlî 112, 261
 el-Ceyş 112
 el-Cizî es-Sukkerî 135, 228
 el-Esârdî (Hasan b. Nasr) 106

- el-Es'ardî (Necmüddin Muhammed) 106,
109, 166
- el-Fâsî (Şeyh Muhammed) 200, 201
- el-Füvviyy 259
- el-Galâm 190
- el-Hâc Vefâ 263
- el-Harrânî 174, 189
- el-Hayriyy 140
- el-Hemedânî el-İskenderânî 174
- el-Hısnî 189
- el-Hısbânî 32, 189, 218
- el-Hubûbî 181
- el-Hüvvî 130-133, 213, 226-233, 316
- el-'ızz b. Hamza 193
- el-İhnâî 116, 312
- el-İltizâm 94
- el-İsnevî 115, 116
- el-Kâbisî 174
- el-Kâfilî 213
- el-Kamûlî (Necmeddîn Ahmed) 106, 108
- el-Kamûlî (Necmüddin Muhammed) 106
- el-Karâfe 104, 133, 313
- el-Karmî 119, 120, 124-216, 235, 242
- el-Kar'ûnî 157
- el-Kasîf 157
- el-Kâşîf 147
- el-Kaysarî 112, 113, 118-121, 124, 125, 164,
274, 279, 305, 345
- el-Kaysarî 125, 277
- el-Kirmânî 218
- el-Kudve el-Kureşî 203
- el-Lâvî 157
- el-Mahzûmî el-Mekki (Ebû el-Berekât) 203, 204
- el-Makrizî 24, 32-34, 36, 37, 61, 63, 64, 74,
86, 94, 96, 97, 99, 101, 103-122,
124-136, 138-145, 163-168, 173-175,
177-180, 183, 187-189, 192-195, 203,
211, 215-233, 235-242, 245, 247, 248,
250, 252, 255-262, 264, 268-277,
284, 287, 292, 294-298, 303-306,
310, 311, 313, 315-317, 319-321,
327, 331, 333, 334, 344
- el-M'aleme 227
- el-M'aşer 117
- el-Mavsîlî 189, 217
- el-Mehânîsî 126, 127, 130, 131, 221, 225,
226, 240
- el-Mekkâs 157
- el-Melîcî 111, 112, 121
- el-Memâlik es-Sultâniyye 237
- el-Mencâ 114
- el-Mervânî 166, 179
- el-Minhâcî 134, 226
- el-Muallim Ahmed 157, 193
- el-Muallime es-Sekenderî 143
- el-Muhtesib en-Nisâ 168
- el-Mukaddesî 190, 193
- el-Mücâmaa 94
- el-Müfessir 117
- el-Müsâmere 94
- el-Ömerî 19, 20, 24, 42, 72, 73, 76, 77, 83,
107, 249, 251, 303, 312
- el-'Ukayliyy en-Nüveyrî 203
- el-Vech el-Bahrî 66, 126-128, 170, 171, 213,
220
- el-Vech el-Kıblî 66, 118, 164, 170, 175, 177,
213
- el-Vekâle 126
- el-Yeşbekî 260, 278
- Emeviyye Camisi 184, 185, 188, 192, 212,
213, 315, 322
- Emînüddin el-Acemî 182
- Emîr Akberdî el-Muzafferî 204
- Emîr Alâeddin Akboğa 236, 237, 275
- Emîr Barsbay İnal 204, 279
- Emîr Canbirdi el-Gazâlî 152, 153, 279
- Emîr Canbirdi Kâsım 279
- Emîr Canbolat 151, 152, 153, 278
- Emîr Canıbek Kara 205, 279
- Emîr Çekim 220, 239, 240, 270
- Emîr Ergunşâh el-A'ver 236
- Emîr Hoşgeldi el-Beysekî 148
- Emîr-i Âhûr 99
- Emîr-i Meclis 98
- Emîr İnal el-Ez'ar 165, 289
- Emîr-i Silâh 98, 145
- Emîr Karagöz el-Çekemi 205, 279
- Emîr Kataş 191

Emir Moğolbay 148, 149
 Emir Nâsiredîn ez-Zerdekâş 190
 Emir Selâhaddin Muhammed 240, 241, 244,
 259, 260, 276
 Emir Seyfeddin Sûdûn 204
 Emir Seyfeddin Tenem 144, 145
 Emir Şehâbeddin b. Şibl 190
 Emir Şeyhûn 94
 Emir Temr 152
 Emir Tenem b. Nahşâyîş 148, 266, 279, 345
 Emir Tenibek 152, 153, 279
 Emir Yelboğa es-Sâlimî 221
 emniyet 163
 Emniyet 76, 283
 Endülüs 26, 51, 55, 57
 en-Nahhâs ed-Dımaşki 192, 193, 230-233,
 236, 242
 en-Nasibi 113, 195
 en-Nüveyri (Kadı Ahmed) 203
 erbâbü'l-aklâm 242, 243, 250, 341
 Erbâbü'l-Aklâm 243
 erbâbü's-süyûf 243, 250
 Erbâbü's-Süyûf 243
 er-Revk 107
 es-Nasibi (Abdurrahmân) 194
 es-Nasibi (Ziyâüddin Muhammed) 194
 es-Sağır 146, 147, 152, 155, 156, 219, 260-
 262, 279, 283, 290, 309, 324
 es-Sâhib 115, 167, 182, 185, 240, 241
 es-Sakrî 141, 142, 219, 264
 es-Sâlihi (Cemâleddin) 192
 es-Selmûs 104, 105
 es-Sel'ûs 182
 es-Sircî ed-Dımaşki 96
 es-Sircî (Şerefüddin) 105
 es-Sivâsi 125, 164, 274
 es-Sukkerî 135, 176, 228, 230
 es-Sulgurî ed-Devrekî 273
 es-Sübkî 43, 80, 100, 101, 122, 303, 322
 eş-Şerif Âsım 118, 119
 eş-Şerif Şehâbüddin Ahmed 126
 eş-Şerif Şerefüddin 110, 113
 eş-Şeyh el-Mahmûdi 123, 136, 138, 140,
 206, 236, 243, 244, 259, 320, 321

eş-Şeyh el-Ümerâ 155
 eş-Şeyrecî 104, 187, 188
 eş-Şirâzi 185, 186, 264
 eş-Şişmâni 258, 259, 279, 345
 eş-Şüveyki 138, 164, 233, 256, 257, 277
 et-Tabbâh 178, 248, 268, 269
 et-Tahhân 193
 et-Tanbedî (Cemâleddin Muhammed) 129
 et-Tanbedî (Necmeddin Muhammed) 124-
 216, 234, 235, 269, 313
 et-Tarh 157
 et-Tavil 135, 136, 145, 217, 224, 227, 228,
 230, 231, 274, 275
 et-Tekritî 105, 182
 et-Tenûhi 182
 et-Tiflisi 192
 Eyyân 249, 251
 Eyyânü'l-Kebîr 249, 250
 Eyyûb b. Mahmûd b. Ebî el-Kâsım 181
 Eyyûb b. Mahmûd b. Simâ 181
 Eyyûbiler 17, 19, 24, 28, 33, 35, 62, 63, 98,
 99, 101, 108, 169, 192, 207, 339
 Ezher Camii 248
 ez-Zeynî Berekât 152, 153, 156, 219, 237,
 247, 260, 261, 304, 315, 318, 321
 ez-Ziyâ b. Hatîb 109, 177, 178
 ez-Ziyâ el-Hanefî 193

F

Fahreddin b. Şeyhüs-Sülâmiye 184, 185
 Fahreddin Süleyman el-Busrâvi 184
 Ferec 83, 123, 127-129, 132-134, 195, 196,
 220, 245, 258, 259, 269, 270, 273,
 286, 316

G

Gazne 58, 59, 178
 Gazneliler 58, 59
 Gubn es-Saklabî 101

H

Habsü'l-Ma'ûne 247
 hâcib 83, 198, 250

- Hâcib 43, 58, 63, 83, 250, 253, 273
Hâcibü'l-Hüccâb 99, 250
Halep 66, 163, 169, 180, 186, 193-195, 199,
213, 273, 340
halife 38, 82, 98, 308, 309, 314
Halife 27, 37, 38, 48, 56, 57, 75, 82, 254,
263, 308
Halil b. Kalavun 104, 105, 182
Hama 66, 180, 195, 196, 213, 340
Hân-ı Halil 248
Hân-ı Mesrûr 248
Havend el-Kübrâ 223
Hayır Bey 156
Hazinedâr Sâni Bey 246, 247
Haznedâr Hoşkadem 191
Herise 292, 293
Hibetullah b. Arab 117
Hicaz 48, 66, 68, 157, 199-201, 204-206,
211, 213, 235, 340, 341, 348
Hindistan 58, 269, 297
Hisbe 17-28, 30, 32-34, 38-40, 42, 43, 45-49,
51, 53-68, 71-79, 81-88, 91-99,
101-104, 106, 107, 109, 111-114,
116, 121-123, 127, 129, 130, 133,
136-143, 145-151, 154, 155, 157,
161-175, 177, 178, 180-182, 192-
197, 199-202, 204-208, 211, 212,
214-217, 220, 223-225, 233, 234,
238, 240, 242-244, 247-250, 254,
255, 260-267, 269, 271, 272, 274,
276, 279, 283-286, 289-297, 299-
302, 304-313, 315-320, 323-328,
330-334, 336, 337, 339-348
Hisbe Dairesi 247
Hoca Muhammed 157
Horasan 58, 145, 272, 278
Hoşkadem 148, 191, 223
huttatû's-sûk 57
Hümâmeddin Emir Gâlib 188
Hüsâmeddin Lâçin 104
Hüsâmeddin Lâçin 167
Hüseyn b. Mansûr 135, 136
Hüseyniye 175, 177
Hz. Ömer 54,-56, 75, 168, 261, 285, 306,
332, 333
Hz. Peygamber 48, 54-56, 72, 82, 168, 299
- I**
- İhşidiler 61, 62
İstablû's-Sultânî 249, 253
- İ**
- İbn Alemüddin 193
İbn Bint el-E'azz (Şehâbüddin Muhammed)
110
İbn Bûrakiyye 173
İbn Ebî el-Bekâ 126
İbn el-Akik 195
İbn el-Cebbâs 226
İbn el-Haşşâb 163, 164
İbn el-Kalânîsi 183, 185, 186
İbn el-Kesir 24, 30, 96, 97, 100-105, 107,
108, 163, 167, 174, 181-188, 220,
264, 277, 296, 297, 320, 322, 327,
334, 335
İbn el-Kutub 224
İbn el-Mühendis 143
İbn en-Nasibî 195
İbn Gânim 205
İbn Hacer 24, 30, 34, 35, 40, 63, 64, 86, 106,
108-114, 116-121, 124-136, 138-
144, 163, 164-167, 176-180, 182,
183, 185, 188-190, 192-196, 199,
201, 203, 206, 211, 212, 215-226,
229, 231-238, 241, 242, 244, 256-
259, 261, 262, 264-267, 269-277,
297, 298, 305, 306, 315, 316, 320,
334
İbn Hatib Cibrin 195
İbn Kâdi el-Hısn 188
İbn Mürre 188
İbn Nasrullâh 143
İbn Tâceddin el-Bağdâdi 190
İbn Teymiyye 23-25, 30, 72, 77, 84, 88, 107,
110, 254, 285, 301, 302, 312, 313
İbn Zerik 189, 190
İbrahim b. Hoşşam el-Cündî 245, 246

ihdikâr 92, 289
 İhtisâb 27, 51, 53, 56, 57, 59, 61, 62, 71, 74-
 76, 80, 82, 161
 İmâdüddin b. Bedreddin 242, 275
 İnşâ Divânı 19, 181, 197
 irdeb 239
 İskenderiye 66, 154, 164, 169, 170, 173-175,
 213, 218, 269, 301, 340
 İzzeddin b. Mübeşşir 184

K

Kadı Alâeddin 278, 279, 345
 Kadı Bedreddin 184, 186
 Kadı Bedreddin b. Haddâd 184
 Kadı Celâleddin 204
 Kadı Cemâleddin 129
 Kadı Ebû Yûsuf 263
 Kâdilkudât Tâceddin Abdulvehhâb 101, 110
 Kadı Nâsüriddin b. Şeyşâ 196
 Kadı Nûreddin ez-Zerendî 206
 Kadı Şehâbeddin Ahmed 203
 Kahire 20, 21, 23-27, 30-38, 41, 43, 47-50,
 54, 56, 59, 61, 62, 64, 66, 71, 72,
 74, 76, 79, 80, 88, 91, 92, 97-100,
 103-105, 108-110, 112-121, 124-
 136, 138-153, 155, 156, 161-172,
 174-181, 184, 189, 193, 195, 197,
 200, 201, 212, 216-222, 224-242,
 244-253, 255-262, 265, 268-271,
 273-279, 283, 287-290, 295-301,
 304-307, 309, 310, 312-314, 316-
 319, 321-324, 330, 331, 340
 Kal'atü'l-Cebel 99, 304, 307, 316
 Kale Muhtesibi 175, 176, 179
 Kanibay 145, 146
 Kansuh el-Guri 152-155, 201, 208, 237, 246-
 248, 260, 263, 279, 304, 309
 Kânsûh el-Hafif 149, 150
 Karahanlı 58
 Karânisa memlûkleri 237
 kararname 154, 183, 184, 186, 200, 262, 296,
 320, 322, 332
 Kâsiyûn 191, 192, 341

Kayıtbay 123, 142, 149-151, 155, 246, 262,
 322, 323
 Kayseri 61, 272, 345
 Kazan 277
 kazaskerlik 113, 195, 218
 Kerek Kalesi 198
 Kesbay eş-Şerifi 150
 Ketboğa 103-105
 Kıpçak 98, 277
 Kıpti 307
 Kızıldeniz 66
 Konya 61
 Korkmaz el-Mukri 152, 153, 278
 Kudüs 50, 63, 169, 197
 Kutbüddin b. Arab 115, 117
 Kutuz 97

M

Malatya 61
 Mamay es-Sağır 153, 155, 156, 219, 260-
 262, 279, 283, 290, 309, 324
 Mecdüddin İşâ 103, 104, 163, 317
 Medine 54, 56, 66, 157, 163, 200, 206, 217,
 279, 341
 Mekke 39, 54, 66, 117, 157, 200-206, 279,
 341
 Memlûk 19-21, 25, 28, 29, 31-35, 37, 38,
 40-43, 45, 46, 49-51, 63-66, 78, 83,
 93, 95-100, 106-108, 122, 137, 150,
 154-157, 161, 162, 177, 179, 180,
 191, 197, 208, 213, 214, 246, 253,
 255, 261, 268, 279, 295, 301, 307,
 309, 310, 332, 340, 341, 346, 347
 Memlûk Akberdi 191
 Memlûk Devleti 19-21, 28, 29, 32-34, 37,
 38, 41-43, 45, 46, 49, 50, 66, 83, 95,
 96-99, 106, 137, 150, 155-157, 162,
 197, 213, 261, 268, 279, 295, 301,
 332, 341
 Memlûkler 17-19, 21, 23-25, 30-33, 42-44,
 46-50, 61-67, 85, 86, 91-98, 100-
 104, 111, 116, 121, 123, 130, 137,
 140, 149-151, 156, 162, 168-170,

- 176, 192, 195-199, 204-208, 211,
214, 215, 218, 234, 237, 241, 246-
249, 252-254, 256, 259, 264, 267,
270, 272, 287, 302, 305-307, 309,
311, 312, 317, 319, 320, 329, 332-
334, 339-342, 344, 345, 347
- Mercan el-Hindî 164
- Meşihatü'ş-Şuyûh 113
- Mısır 18-20, 24, 28, 30-39, 42, 46, 47, 49, 50,
57, 61, 62, 64-66, 68, 72-74, 82, 83,
85, 88, 91-94, 95, 97-103, 106, 108-
111, 115-121, 123-126, 128-130,
132, 134-136, 140, 142, 143, 149,
152-157, 161-165, 167-175, 177-
181, 183, 184, 186, 188, 189, 193,
199, 205-207, 211, 213, 215-219,
225, 226, 228-230, 232-235, 237,
239, 241, 242, 248, 254-260, 262,
267, 268, 270, 274, 277, 279, 283-
285, 297, 298, 300, 301, 305, 307,
309, 310, 314, 318, 319, 321-324,
327, 332, 339, 340, 348
- Mısır (Fustat) 35, 62, 66, 140, 161, 169, 171-
173, 175, 340
- Mikdâm 191
- Minikli Boğa 63, 64, 137-141, 236, 242-245,
256, 272-274, 279, 319, 345
- Moğollar 93
- Muhammed 'Acîne 157
- Muhammed 'Arfece 193
- Muhammed b. Değâ 189
- Muhammed b. el-Aynî 151, 278
- Muhammed b. Kalavun 20, 25, 29, 95, 102-
104, 106-108, 110-112, 115, 118,
121, 123, 166, 177, 179, 183, 199,
201, 252, 316, 333
- Muhammed b. Osman 182, 183, 185, 202,
203
- Muhammed b. Osman el-Busrâvî 184
- Muhammed b. Şaban 136
- Muhtesebun Aleyh 76, 79
- Muhtesebun Fih 76, 79
- muhtesib 17, 22-30, 32-34, 38-40, 42,
46-48, 53-68, 72-74, 76-81, 84-88,
91-97, 100-109, 111, 113-115, 117-
123, 125, 127-130, 133, 135-141,
143-147, 149, 150, 153, 155-157,
161-171, 173-177, 179-183, 185-
189, 191-202, 205-207, 211-221,
223-225, 228, 231-239, 241-248,
251-257, 259-264, 266, 269-279,
283-295, 297-300, 302-320, 32-327,
329-331, 333-337, 339-348
- Muhtesib 17, 25, 27, 35, 46, 53, 55, 57, 60,
61, 73, 76-78, 80, 81, 92, 96, 97, 102,
104-106, 108-110, 113, 114, 116,
117, 120, 124, 125, 128, 129, 134,
136, 138-141, 143, 145-148, 150,
155-157, 161-177, 178, 180-183,
185-197, 199, 201-206, 213, 214,
218, 224-227, 229, 232, 234, 236,
237, 242, 246-249, 256, 257, 260,
261, 263-265, 272, 273, 275-279,
283-285, 287, 288, 290, 292-295,
297-300, 304, 307, 308, 311-313,
315-325, 327, 328, 331, 333, 334,
336
- Muhtesib nâibi 164
- Muhtesib Vekili 182
- muhtesib yardımcısı 163-165
- Muhtesib yardımcısı 165
- Muhyiddin Muhammed 117
- muta'ammimîn 242
- müfettiş 62, 77-79, 275, 300, 346, 347
- N
- nâib 171, 181, 194, 211, 212, 234, 250, 261
- Nâib eş-Şerif 191
- Nâibü'l-Gaybe 228
- Nâibü's-saltan 334
- Nâibü's-Saltan 207, 220, 287
- Nakâbetü'l-Hisbe 263
- nakibu'l-ceyş 147
- Nakibu'l-Ceyş 146, 198
- Nakibu'n-Nukabâ 146
- Nakibü'l-Eşrâf 110, 120, 213, 214
- Nâsreddin Fâr es-Sükûf 108

Nâsîrüddîn el-Bârîzî 222
 Nâsîreddîn Muhammed 223
 Nasreddîn Muhammed 183, 264
 Nazar-ı Dîvânü'l-Mâristân 183
 Nâzîrüd-Divân 29
 Nâzîrül-Ceyş 29, 113, 118, 198, 250, 252, 265
 Nâzîrül-Ahbâs 112, 222
 Nâzîrül-Evsiyâ 189
 Nâzîrül-Hızâne 183
 Nâzîrül-Vâkıf 121
 Nazrül-Asvâk 168
 Nazrül-Evkâf 224, 259, 278
 Nazrül-Kisve 126, 180, 224
 Nazrül-Mâristân 114, 120, 185
 Nazrû'n-Nüzzâr 187
 Necmeddîn Sincârî 189
 Nevruz 309, 310
 Nil Nehri 177, 222, 287, 289, 307, 308, 314, 322
 Niyâbetül-Hisbe 164
 Nûreddîn Ali 83, 96, 97, 125, 128, 144, 179, 180, 216, 217
 Nûreddîn Ali el-Kür 179, 180
 Nûreddîn İbn Katîr 142, 143

O

Osmanlılar 38, 39, 51, 53, 156, 208, 246, 247, 268

P

polis 53, 65, 78-80, 88, 143, 168, 340, 347
 Polis 17-19, 78, 168, 341
 Portekizliler 93, 207, 247

R

ref'ül-mezâlim 154
 reis-i növbe 239
 Reis-i Növbte 258
 Re'sû'n-Növbetü'l-Ümerâ 98
 Revk-i Nâsrî 107
 Reydâniyye 126, 283
 Rıkk 95

S

Sadreddîn Ahmed 134, 136, 140-142, 219, 306, 319, 321, 331
 Safed 66, 180, 197, 213, 258, 341
 Sâhibu'ş-Şurta 88
 Sâhibü'l-Mikyâs 307
 sâhibü's-sûk 54, 57
 Saîd 49, 54, 79, 92, 94, 102, 103, 111, 121, 123, 124, 126, 133, 145, 152, 170, 177, 184, 234, 252, 253, 305, 309
 Sâlihiye 39, 100, 102, 157, 190-193, 341
 Sâlihiye Medresesi 100, 102
 Sâmânîler 57
 Sâni Bey 246, 247
 Selâhaddîn el-Mekîni 145
 Selâhaddîn Halil 41, 192, 199, 215
 Selçuklular 17, 43, 59, 98, 339
 Seydi Yahyâ 151, 152, 278
 Seyfeddîn Çakmak 253, 275, 276, 308, 314
 Seyfeddîn Kalavun 103, 104, 105, 296
 Seyfeddîn Kayıtbay 123, 142, 149, -151, 290, 331, 332
 sır kâtibi 256, 307
 Siirt 272, 345
 Sirâceddîn Abdullah 175
 Sis 213
 Sivas 61, 272, 345
 Sûdûn 148, 204, 239, 253
 Sûdûn el-Bürdebeki 148
 Sulgur 199
 sultan 41, 53, 62, 68, 83, 87, 98, 99, 103, 108, 118, 119, 122, 134, 138, 154, 165, 180, 181, 194, 196, 200, 205, 211-214, 221, 222, 233, 234, 236, 244, 245, 246, 257, 258, 260, 261, 267, 276, 314, 323, 345, 346
 Sultan 28, 29, 31, 32, 36, 50, 59, 82, 102, 112, 115, 126, 127, 130, 133, 137-139, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 152, 154-157, 164-168, 178, 179, 181, 182, 201, 205, 212, 213, 217, 219, 220-223, 232, 234, 237, 245, 246, 250, 253, 258, 260, 267, 268, 271,

- 285, 286, 295-298, 301, 305, 308,
319-324, 333, 334, 345
- Suriye 18, 19, 24, 32, 34, 39, 42, 44, 47, 49,
61, 68, 91-93, 98, 106, 111, 157, 196,
213, 310, 348
- Süveydân el-Esved 132, 133
- Ş
- Şâhid Hizâne el-Hâs 112
- şal 186, 264
- Şam 30, 32, 34, 39, 40, 48, 49, 60, 66, 83, 91,
96, 97, 102, 104, 105, 114, 116, 138,
145, 146, 156, 157, 167, 169, 175,
179-193, 197, 199, 204, 206, 208,
211-214, 218, 220, 224, 256, 258,
262, 264, 276, 277, 296, 315, 321,
322, 334, 335, 340, 341, 344
- Şehâbeddin b. Ebi en-Nûr 197
- Şemseddin b. el-Alâf 125
- Şemseddin b. el-Hillâvî 233
- Şemseddin b. el-Mu'temed 193
- Şemseddin en-Neccâr 228, 229
- Şemseddin Muhammed 37, 39, 40, 44, 104,
117-120, 126-140, 143, 181, 190,
192, 193, 217, 218, 219, 221-223,
225-233, 236, 240, 260, 343
- Şemseddin Muhammed ed-Demîrî 118-
120, 231, 232
- Şerefeddin b. Arab 120, 215, 216
- Şeyh Alâeddin el-Ensârî 187
- Şeyh el-Mahmûdî 50, 123, 127, 136, 138,
140, 142, 164, 165, 206, 219, 222,
236, 243-245, 258, 259, 264, 273,
275, 286, 308, 319-321, 333, 342
- Şeyh Eminüddin Yüsûf 105, 277
- Şihâbeddin el-Hanefî 105
- şurta 47, 60, 83, 84, 88, 143, 144, 168, 254,
313
- Şurta 47, 88, 144, 168, 341
- T
- Tâceddin Ebû Bekr 175
- Tâceddin Muhammed 111, 112, 121, 130,
132, 176, 189, 217, 218, 226
- Tâceddin Muhammed b. Şakîr 132, 226
- Tâhirîler 207
- Takiyyüddin el-Mısırî 202
- Takiyyüddin Ahmed 97, 101, 107, 187
- Tarabay el-Bevvâb 148, 150
- tatavvu' 86
- tecrîs 254, 255, 256
- Tenibek Hadîd 151, 278
- teşhir 255, 256
- Tevkîu'd-Dest 187
- Timurlular 93
- Toktabây el-Cedîd 191, 213
- Tolunoğulları 29
- Tomanbay 153-155, 279, 283, 324
- Trablus 66, 180, 196, 297, 303, 305, 308, 340
- Tuğteginliler 60
- Türkiye Selçukluları 61
- Türkiye Selçuklularını 61
- Ü
- Üstâdâr 191, 216, 265, 266
- Üstâdâr Yünus 191
- V
- vali 57, 166, 167, 171, 201, 317, 319, 321
- Vali 143, 144, 161, 166, 167, 171, 179, 204,
205, 233, 237, 238, 256, 257, 275,
297, 298, 304, 317, 319, 321
- valî's-sûk 57
- Veliyyüddin (Muhtesib) 173
- vilâyetü'l-harb 88, 168
- vilâyetü's-sûk 57
- Y
- Yâr Ali 145-147, 234, 277-279, 345
- Yemen 28, 39, 40, 207, 235, 247, 269
- Yeşbek el-Cemâlî 149, 150, 155, 246, 278,
279, 322, 323, 332, 345
- Yunus el-'Avar 190, 213, 214
- Yüsuf b. Muhammed 182, 185, 206, 224
- Yusuf el-Hâdirî 164

Z

zabıta 53, 65, 74, 77-79, 304, 340, 346, 347

Zabıta 79, 283

Zebid 207, 208

zelâbiye 294

Zelâbiye 294

Zemlekâni 183

Zengiler 17, 28, 339

Zeyneddin b. el-Hüvvî 190

Zeyneddin b. en-Nahhâs 323

Zeyneddin el-Hanefî 105, 167

Zeyneddin Hacı et-Türkmâni 274, 279, 345

zirâ 250, 322, 332

Zübeyd 207